

Artikel: 'Ik vraag om mijn recht!' Hoe de Zuiderzeesteunwet leidde tot spanningen rond de Broekerhaven

Auteur: Rik Peters

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 48.1, pp. 29-40.

© 2026 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Abstract: The Zuiderzee Support Act of 1925 aimed to help people who lost their income as a result of the closure of the Zuiderzee rebuild their livelihoods. Despite its social purpose, the law caused considerable dissatisfaction among those it sought to support. This article explores why the Zuiderzee Support Act failed to function as intended. Based on the archival records of a single fishing community around the West Frisian Broekerhaven, it examines the local application of the law and the tensions it produced. Correspondence between applicants and the responsible government agencies shows a clear mismatch in expectations regarding the law's intentions. However, frustration was primarily caused by its implementation, which proved overly bureaucratic and complex, and showed little empathy towards those seeking support. The findings highlight inefficiencies in the law's application, which resulted in experiences of despair and resentment among the affected people.

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

‘IK VRAAG OM MIJN RECHT!’

HOE DE ZUIDERZEESTEUNWET LEIDDE TOT SPANNINGEN ROND DE BROEKERHAVEN

Rik Peters

De Zuiderzeesteunwet werd in 1925 ingesteld om de mensen die door de afsluiting van de Zuiderzee hun traditionele bron van inkomen verloren, zo goed mogelijk te ondersteunen bij het opbouwen van een nieuw bestaan. Ondanks de sociale insteek van de wet leidde deze tot veel onvrede en frustratie onder de steunaanvragers. Op basis van de steundossiers van één visserijgemeenschap, die rond de West-Friese Broekerhaven, toont dit artikel aan hoe de Zuiderzeesteunwet op lokaal niveau werd toegepast en waarom deze in de praktijk misliep.

Tegenwoordig is de Afsluitdijk niet meer weg te denken uit ons land. Het indrukwekkende werk is maar liefst 32 kilometer lang en transformeerde het landschap voorgoed: de woeste Zuiderzee werd omgevormd tot enerzijds het strakke Flevoland, de grootste polder van de wereld, en anderzijds het kalme IJsselmeer. De afsluiting van de zee zorgde voor een betere bescherming tegen het water en maakte het mogelijk om nieuwe, vruchtbare landbouwgrond te creëren. Desalniettemin kende het project voor de havenplaatsen rond de Zuiderzee rampzalige gevolgen. Al eeuwenlang was de visrijke binnenzee een belangrijke bron van inkomen voor de omringende visserijgemeenschappen. Zo voorzag de Zuiderzeevervisserij voor de afsluiting in 1932 nog zo'n 2.000 tot 2.500 gezinnen van hun levensonderhoud.¹ De voltooiing van de Afsluitdijk betekende het definitieve einde van de bruisende vissershavens en de oude visserijcultuur.

Dat een afsluiting en gedeeltelijke drooglegging van de Zuiderzee fatale gevolgen zou hebben voor de visserij en haar vele nevenbedrijven, was ook bekend in Den Haag. Om de gedupeerden en hun gezinnen perspectief te bieden, stelde de overheid daarom in 1925 een nieuwe wet in: de Zuiderzeesteunwet. Met deze wet kreeg iedereen die zijn hoofdkomen verwierf dankzij de Zuiderzee, hulp om zo snel mogelijk een nieuw bestaan op te bouwen. Toch kent de Zuiderzeesteunwet, met haar sociale opzet, geen goede reputatie. Historici wijzen vooral op de bureaucratische uitvoering ervan, die grote spanningen veroorzaakte tussen overheid en burger.² Daarnaast bestaat er onder de betrokkenen nog altijd veel wrok over de manier waarop zij en hun lotgenoten destijds zijn behandeld.³ Dit artikel onderzoekt, middels een casestudy naar de West-Friese Broekerhaven, de toepassing van de Zuiderzeesteunwet op lokaal niveau. Daarbij is er bijzondere aandacht voor de ervaringen van de gedupeerden, zoals deze naar voren komen in de 27 persoonlijke steundossiers afkomstig uit deze gemeenschap.

Ook vandaag de dag roept de behandeling van burgers die worden geraakt door ingrijpend overheidsbeleid veel discussie op. Een sprekend voorbeeld hiervan is

de stikstofproblematiek en de uitkoopregelingen voor Nederlandse boeren. Wanneer individuen moeten wijken voor het algemeen belang, ontstaan vaak situaties waarin de gedupeerden zich onvoldoende gehoord, begrepen en erkend voelen. Door de Zuiderzeesteunwet en de ervaringen van visserijgemeenschappen centraal te stellen, biedt dit artikel een historisch perspectief dat kan bijdragen aan het begrijpen van én het omgaan met vergelijkbare spanningen in het heden.

In het vervolg van dit artikel wordt allereerst stilgestaan bij de introductie en het ontwerp van de Zuiderzeesteunwet. Vervolgens wordt ingegaan op de wijze waarop deze wet rond de Broekerhaven werd toegepast, waarna de ervaringen van de steunaanvragers worden belicht. Het geheel wordt afgesloten met een koppeling naar het heden en een bespreking van de relevantie voor huidig beleid.

De Zuiderzeesteunwet: motieven, ontwerp en uitvoering

De Zuiderzee en haar afsluiting

Botters, kwakken, schokkers, aken en pleiten: het is slechts een greep uit de grote verscheidenheid aan scheepstypen die voor het beoefenen van de Zuiderzeevisserij werden gebruikt. Rond 1900, toen deze visserij haar hoogtepunt bereikte, voeren naar schatting zo'n 3.000 vissersschepen op de Zuiderzee.⁴ Het visrijke water leende zich er uitstekend voor: zo'n 24 vissoorten en diverse schaal- en schelpdieren werden er regelmatig aangetroffen.⁵ Met name ansjovis, haring, bot, aal en spiering werden in grote hoeveelheden gevangen en vormden zo een belangrijke bron van inkomen voor

"DE OVERHEID WILDE MET DE ZUIDERZEESTEUNWET VOORAL DAT DE GEDUPEERDEN UITEINDELIJK OP EIGEN BENEN Zouden KOMEN TE STAAN MIDDELS NIEUWE BEDRIJFVIGHEID."

duizenden gezinnen langs de kust. Bovendien bood de visserij werk aan een groot aantal aanverwante beroepen en ambachten, waaronder scheepsbouwers, visventers, masten- en zeilmakers, nettenboeters en touwslagers.

Ondanks de inkomsten die de Zuiderzee genereerde, kende het leven rondom het water ook een keerzijde. De binnenzee was onstuimig en onberekenbaar en leidde regelmatig tot overstromingen. Om kustgebieden te beschermen en nieuwe, vruchtbare landbouwgrond te winnen, ontwierp Cornelis Lely samen met zijn *Zuiderzeevereeniging* aan het einde van de negentiende eeuw het plan voor de Afsluitdijk. Zijn ideeën, aanvankelijk ontvangen met terughoudendheid, kregen na de watersnoodramp van 1916 – waarbij door een stormvloed op verschillende plaatsen rond de Zuiderzee de dijken doorbraken en 51 mensen omkwamen – en de voedseltekorten tijdens de Eerste Wereldoorlog brede steun. Wat ooit als onhaalbaar gold, werd vanaf toen als noodzakelijk gezien. Op 14 juni 1918 werd de Zuiderzeewet aangenomen en kon het project officieel van start gaan.⁶

Dat de afsluiting van de Zuiderzee fatale gevolgen zou hebben voor de Zuiderzeevisserij en haar aanverwante ondernemingen was bekend. Door de afsluiting zou het zoute water geleidelijk zoet worden en de visstand drastisch veranderen. Deze conclusie werd in 1894 getrokken door een Staatscommissie, die onder het eerste ministerschap van Lely werd ingesteld om zijn oorspronkelijke plannen te beoordelen.⁷ Toen Lely jaren later, inmiddels met succes, zijn wetsontwerp indiende,

Afbeelding 1: De Buitenhaven van de Broekerhaven, rond het jaar 1900. Op de foto zijn vissersboten en enkele vissers te zien (namen onbekend). Links bevindt zich de scheepswerf van Simon Jordens en zijn zoon Gerbrand. Bron: Beeldbank Westfries Archief, 0354-06 6228. 'Broekerhaven, Buitenhaven', door A. Egmond.

hield hij rekening met de bevindingen van deze commissie. Zo luidt artikel 3 in de Zuiderzeewet:

Bij de wet worden geregeld en vastgesteld de maatregelen ter tegemoetkoming aan de Zuiderzeevisschersbevolking en andere personen, wegens de schade, welke de afsluiting hun mocht berokkenen.⁸

De precieze invulling van de schaderegeling wordt pas enkele jaren later bekend, wanneer de Zuiderzeesteunwet in 1925 wordt gepresenteerd en aangenomen.⁹

Het ontwerp van de Zuiderzeesteunwet

Met de Zuiderzeesteunwet had de overheid een duidelijk doel voor ogen: mensen die hun baan en inkomen verloren ten gevolge van de afsluiting moesten zo snel mogelijk een nieuw bestaan kunnen opbouwen. In aanmerking voor een tegemoetkoming kwamen de zogeheten “belanghebbenden”: iedereen die op 25 juli 1918 zijn hoofdmiddel van bestaan had gevonden in de Zuiderzeevervisserij of in een bedrijf dat gegrond was op de visserij op de Zuiderzee. Zo worden er naast de vissers ook 25 andere beroepsgroepen genoemd in de wet, uiteenlopend van scheepsbouwers, masten- en zeilmakers, tot taanders, mandenmakers en visrokers. Daarnaast was er ook ruimte voor minder voor de hand liggende beroepen, zoals smid, loodgieter en eendenhouder.¹⁰ Een belangrijke voorwaarde was wel dat belanghebbenden zelf moesten aantonen dat zij hun hoofdmiddel van bestaan, ten minste vijftig procent van hun inkomen, uit dit bedrijf haalden.¹¹

De overheid wilde met de Zuiderzeesteunwet vooral dat de gedupeerden uiteindelijk op eigen benen zouden komen te staan middels nieuwe bedrijvigheid. Vanuit deze gedachte stimuleerde zij hen om een opleiding te volgen en zich te laten omscholen. De opleidingskosten werden, afhankelijk van de persoonlijke situatie, geheel of gedeeltelijk vergoed, en met geld uit de Zuiderzeesteunwet verzezen ambachtsscholen in Edam, Urk, Harderwijk en Lemmer.¹² Voor hen die niet de schoolbanken in wilden, was er ondersteuning bij het verkrijgen van ander werk. Zo werden er voorlichtingen over beroepskeuze gegeven en schreef de plaatselijke afdeling aanbevelingsbrieven voor potentiële werkgevers. Ook voor de jongere generatie zag de overheid hier het nut van in: alle kinderen van belanghebbenden hadden eveneens recht op deze twee steunvormen.¹³ Uit jaarcijfers en toekenningen blijkt dat aanvragen voor scholing en werkbemiddeling de meeste kans maakten om te worden goedgekeurd.¹⁴

Daarnaast bood de wet kredietmogelijkheden voor het aanpassen, verplaatsen of starten van een bedrijf, mits belanghebbenden hun plannen overtuigend konden onderbouwen. Voor een deel van de vissers zag de overheid bovendien perspectief in de visserij op het zoete IJsselmeer, waarvoor kosteloos vergunningen konden worden verstrekt, zij het in beperkte aantallen om overbevissing te voorkomen. Als vangnet fungeerde een tijdelijk geldelijke uitkering voor wie via de andere maatregelen niet in het eigen levensonderhoud kon voorzien. Voor de overheid bleef dit de minst gewenste optie, omdat het de afhankelijkheid van de staat vergrootte. Daarom werd de duur van de uitkering begrensd: personen tussen 18 en 25 jaar konden maximaal drie jaar steun ontvangen, voor mensen tussen 25 en 35 jaar was dat vijf jaar. Bij personen ouder dan 35 jaar werd elk geval individueel beoordeeld.¹⁵

De Zuiderzeesteunwet in de praktijk

Hoewel de Zuiderzeesteunwet al in 1925 werd aangenomen, trad zij pas eind 1927, na een periode van voorbereiding, in werking. Vanaf dat moment konden gedupeerden die de volledige afsluiting voor wilden zijn, een steunaanvraag indienen en zich heroriënteren. Aanvankelijk berustte de uitvoering bij de zogeheten Generale Commissie, maar na aanhoudende kritiek op haar trage functioneren werd deze rol in 1932 overgenomen door de professioneler opgezette Rijksdienst ter Uitvoering van de Zuiderzeesteunwet. Vanaf dat moment was deze rijksdienst verantwoordelijk voor de beoordeling van aanvragen, de toekenning van steun en de behandeling van bezwaren.¹⁶ Daarbij werd nauw samengewerkt met lokale controleurs en burgemeesters, die gegevens verifieerden en advies uitbrachten over individuele situaties.¹⁷

Het doen van een steunaanvraag bleek voor veel gedupeerden, vaak met een beperkte scholing, een grote uitdaging. Middels een complexe procedure moesten zij hun situatie uitgebreid toelichten en aangeven welke steunvorm zij wensten. Al gauw ontstond er kritiek op het feit dat de bewijslast bij hen lag, en leidde het gebrek aan transparantie en verantwoording bij de genomen besluiten tot onbegrip en radeloosheid.¹⁸ Daarnaast ontstond er ernstige onvrede over het ontbreken van vergoedingen voor waardeloos geworden materiaal en gebouwen.¹⁹ Deze spanningen resulteerden in 1931 in een grootschalige demonstratie in Den Haag, die gedeeltelijk succes had: dat jaar werd een tegemoetkoming wegens waardevermindering aan de wet toegevoegd.²⁰

Na de voltooiing van de Afsluitdijk vonden er geen grootschalige protesten meer plaats. Men beseftte dat het ambitieuze plan definitief was gerealiseerd en dat

aanpassing onvermijdelijk was. In de periode direct na de afsluiting zien we een piek in het aantal steunaanvragen en -toekenningen.²¹ De Rijksdienst bleef nog lange tijd actief. In totaal behandelde de dienst in 44 jaar tijd 13.786 steunaanvragen, waarna hij in 1976 werd opgeheven.²²

De Zuiderzeesteunwet werd in 1925 in het leven geroepen om de gedupeerden van de Zuiderzee-afsluiting zo snel mogelijk een bestaan te laten opbouwen. De doelgroep was divers en omvatte niet alleen vissers, maar ook vele beroepen die nauw verbonden waren met de visserijsector. Met verschillende steunvormen werd gepoogd hen zowel financieel als praktisch te ondersteunen. In de praktijk bleek de steunwet echter te complex en veroorzaakte deze veel onvrede onder de gedupeerden. In het volgende gedeelte zal ik één visserijgemeenschap uitlichten, die rond de Broekerhaven, en in kaart brengen hoe de Zuiderzeesteunwet hier werd toegepast.

De toepassing van de Zuiderzeesteunwet rond de Broekerhaven

De Broekerhaven en haar relatie met de Zuiderzee

In het oostelijk deel van West-Friesland, vlakbij Enkhuizen, vindt men de Broekerhaven. Deze haven vindt haar oorsprong in 1449, en was eeuwenlang een belangrijke plek voor de aan- en afvoer van goederen in de regio.²³ Dankzij haar gunstige ligging fungeerde zij bovendien als belangrijke aanloophaven voor Zuiderzeevissers uit onder meer Volendam, Wieringen, Lemmer, Urk en Marken.²⁴ Ook de voorzieningen speelden in op deze bedrijvigheid: rond 1900 waren er onder andere een zouterij, scheepswerf en zeilmakerij aanwezig.²⁵

Wat de eigen vissersvloot betreft, heeft de gemeenschap rond de Broekerhaven, met slechts enkele beroepsvissers, altijd een bescheiden rol gespeeld.²⁶ Het merendeel van de bedrijvigheid lag in de land- en tuinbouw, maar toch moet het belang van de Zuiderzeeverij voor de lokale gemeenschap niet worden onderschat. Vooral in het voorjaar, wanneer de haring en ansjovis kuit schoten, bood de visserij extra inkomsten voor talloze gelegenheidsvissers. Zodra de eerste scholen waren gesignaleerd, trokken tuinders, kaaisjouwers, schippers en bouwvakkers met kleine vaartuigen en enkele netten het water op om hun geluk te beproeven. Het was daarmee typisch seizoensgebonden werk, dat slechts enkele maanden per jaar werd beoefend.²⁷

Dat de afsluiting van de Zuiderzee nadelige gevolgen zou hebben voor deze gemeenschap stond vast. Zo zou het waterverkeer afnemen en zouden beroepsvissers op zoek moeten gaan naar ander werk. Tegelijkertijd kwamen ook de aanverwante beroepen, zoals visventers, -zouters en scheepsbouwers, onder druk te staan. Daarnaast dreigden de seizoensgebonden inkomsten van gelegenheidsvissers te verdwijnen. Juist deze laatste groep vormde een beoordelingsprobleem voor de Rijksdienst, vanwege het tijdelijke karakter van hun werkzaamheden en de vraag of de visserij voor hen het hoofdmiddel van bestaan had gevormd. Desondanks stond vast dat ook zij een deel van hun inkomen verloren. Vanuit de gemeenschap rond de Broekerhaven werden in totaal 27 steunaanvragen ingediend bij de Rijksdienst ter Uitvoering van de Zuiderzeesteunwet.²⁸

Steunaanvragen en besluiten

De steunaanvragers rond de Broekerhaven vormden een gevarieerde groep. Deze bestond uit 26 mannen en slechts één vrouw, met een gemiddelde leeftijd van vijftig jaar. De meesten van hen waren Zuiderzeevissers en vissersknechten, al betrof dit voor velen de eerdergenoemde seizoensarbeid; slechts vijf aanvragers waren volledig

afhankelijk van de visserij. Ook andere aan visserij gerelateerde beroepen, zoals visventers, scheepstimmermannen, zeilmakers en taanders, deden een aanvraag. Een opvallend geval is weduwe Geertje Silver-Stienstra. Zij runde een café in de buitenhaven dat 'hoofdzakelijk wordt bezocht door zuiderzeevisschers en door arbeiders, die in het bedrijf van het schoonmaken en inzouten van ansjovis werkzaam zijn'.²⁹ Hoewel het aannemelijk is dat de afsluiting een negatief effect op haar onderneming had, werd haar verzoek afgewezen. De Rijksdienst hanteerde hierbij een strikte regel: alleen personen die werkzaam waren in een van de 25 beroepen die expliciet in de Zuiderzeesteunwet werden genoemd, kwamen in aanmerking voor steun.³⁰

Veel gedupeerden probeerden het verlies van hun inkomen vóór de volledige afsluiting van de Zuiderzee te voorkomen en deden al kort na de invoering van de Zuiderzeesteunwet een beroep op de regeling. Tussen 1927 en 1930 werden vijftien aanvragen ingediend, meer dan de helft van het totaal, gevolgd door een nieuwe piek van negen aanvragen in 1932, bij de daadwerkelijke afsluiting. De laatste aanvragen werden pas in 1937 ingediend. Uit de motivaties van deze 'laatkomers' blijkt dat bij hen vaak gevoelens van trots en schaamte overheersten, waarbij de steun enkel als laatste redmiddel gold.³¹ In de gekozen steunvorm(en) is een duidelijke voorkeur zichtbaar: alle 27 aanvragers deden een verzoek om een geldelijke tegemoetkoming. Daarnaast werden drie aanvragen ingediend voor werkbemiddeling, evenveel voor kredietverlening en voor het kosteloos verkrijgen van een visvergunning voor het nieuwe IJsselmeer. Vanaf 1931 kwamen daar nog negen aanvragen bij voor vergoeding wegens waardevermindering van materialen en gebouwen.

Uiteindelijk zouden 15 van de 27 steunaanvragers een vorm van Zuiderzeesteun ontvangen. De reden die vaak terugkeerde in de afwijzingen was, zoals verwacht, te verklaren door de seizoensgebonden aard van veel werkzaamheden. In de correspondentie lezen we de volgende uitspraak van de Rijksdienst over de ansjovis- en haringvisserij:

Deze campagne beperkt zich tot een paar maanden van het jaar. (...) In het algemeen is het niet aannemelijk, dat gedurende een tijdvak van ten hoogste 4 maanden meer zou worden verdiend dan gedurende de overige maanden van het jaar, vooral niet te Broekerhaven, waar alsdan geregeld in het transportbedrijf arbeid kon worden gevonden.³²

Een andere reden voor het hoge aantal afwijzingen lag in de uiteenlopende interpretatie van de Zuiderzeesteun. Er bestond een hardnekkige tegenstelling tussen de verwachtingen van de steunaanvragers en de bedoelingen van de overheid. Dit blijkt uit het feit dat alle aanvragers een beroep deden op de geldelijke tegemoetkoming, terwijl de overheid deze steunvorm slechts als een vangnetregeling beschouwde en daarom terughoudend was in de toekenning ervan. Tegelijkertijd bleek de overheid wel degelijk bereid steun te verlenen, maar gaf daarbij prioriteit aan vormen van hulp die zij als toekomstgericht beschouwde, zoals scholing en werkverschaffing. Zo werden bijvoorbeeld alle aanvragen voor hulp bij het verkrijgen van werk, die telkens pas na de eerste afwijzing volgden, wel direct toegekend.

Een voorbeeld hiervan is de situatie van Gerbrand Jordens, die jarenlang op de scheepswerf van zijn vader werkte. Door het wegvallen van de visserij was er nauwelijks werk meer en na afloop van een tijdelijk geldelijke ondersteuning zat hij nog steeds zonder werk. De Rijksdienst startte een onderzoek, waarbij de lokale

controleur het volgende meldde:

Mijn indruk is, dat hij meer dom dan lui is. Want als daar in de buurt een los karweitje is, dan dingt hij er wel naar mee. Zoo is hij nog al eens aan het werk geweest bij den landmeter van de Prov. Weg ook. (...) Er is ook geen werk voor de tuinders.³³

Hieruit concludeerde de Rijksdienst dat Gerbrand niet onwillig was, maar simpelweg moeite had werk te vinden. Hij werd geadviseerd een aanvraag in te dienen voor arbeidsbemiddeling, die later werd toegekend.³⁴ Of deze steun ook succesvol was, is uit het dossier niet bekend.

Vanuit de omgeving van de Broekerhaven zijn 27 steunaanvragen ingediend bij de Rijksdienst, waarvan uiteindelijk 15 werden toegekend. Veel afwijzingen werden veroorzaakt door de seizoensgebonden aard van veel werk, waarbij de Rijksdienst niet overtuigd was dat dit het hoofdmiddel van bestaan vormde. Wat dat betreft lijkt er een fundamentele tekortkoming in het ontwerp van de Zuiderzeesteunwet te hebben bestaan. De wet ging voorbij aan de werkelijkheid, waarin huishoudens hun jaarinkomen haalden uit verschillende typen seizoensgebonden arbeid. Waar de Rijksdienst een duidelijk onderscheid probeerde te maken tussen wel of geen belanghebbenden, bleek deze zwart-witverdeling in de praktijk ontoereikend. Immers, ook de seizoenarbeiders zagen een deel van hun inkomen wegvallen. Daarnaast bleek dat er in de behandeling van de steunaanvragen verschillende verwachtingen over de wet bestonden. Het gevolg was een hardnekkige miscommunicatie die tot veel spanningen leidde. In het laatste deel zal dieper worden ingegaan op deze spanningen, zoals deze naar voren komen in hun onderlinge correspondentie.

"VEEL GEDUPEERDEN, DIE DOORGAANS TOCH BEPERKT GESCHOOLD WAREN, LIEPEN VAST OP DE BUREAUCRATISCHE WERKWIJZE VAN DE RIJKSDIENST."

De beleving van de Zuiderzeesteunwet rond de Broekerhaven

Steundossiers

Het Flevolands Archief is de bewaarplaats van het archief van de Rijksdienst ter Uitvoering van de Zuiderzeesteunwet. Hier bevinden zich de persoonlijke uitvoeringsdossiers van alle 13.786 steunaanvragers. De vaak lijvige dossiers verraden de complexiteit en de uitdagingen die de Zuiderzeesteunwet met zich meebracht, voor de gedupeerden, maar óók voor de Rijksdienst zelf. Om tot een zorgvuldig oordeel over een aanvraag te komen, had de Rijksdienst betrouwbare informatie nodig, maar zij was voor deze gegevens grotendeels afhankelijk van lokale derden. Een sleutelrol was daarbij weggelegd voor de burgemeesters – in het geval van de Broekerhaven destijds die van Bovenkarspel –, de controleurs en de plaatselijke havenmeesters. In de dossiers zien we dat er veel overleg tussen deze personen plaatsvond.

Ondanks de uitgebreide correspondentie waren veel steunaanvragers ontevreden over de besluiten, blijkend uit het grote aantal bezwaarschriften. Deze vaak rechtstreeks aan de directeur van de Rijksdienst gerichte brieven geven een indringend beeld van gevoelens van wanhoop, frustratie en moedeloosheid. Bij het

Afbeelding 2: Ansjovistijd in de Broekerhaven, 1915. Aan de kade wordt ansjovis gedopt, in de haven is het druk met Staverse jollen. Bron: Beeldbank Historische Vereniging Oud Stede Broec, 03018, 'Ansjovis doppen aan de Grote Kaai'. Fotograaf onbekend.

analyseren van de steundossiers afkomstig uit de gemeenschap rond de Broekerhaven, heb ik drie terugkerende thema's vastgesteld: 1) (het gevoel van) een onrechtvaardige behandeling, 2) de complexiteit van procedures en gebrekkige informatievoorziening en 3) het ontbreken van erkenning en empathie.

(Het gevoel van) een onrechtvaardige behandeling

Een belangrijke, en in de bezwaarschriften meest uitgesproken bron van spanning was het gevoel van oneerlijke behandeling. Niet één van de aanvragers keerde zich in de brieven tegen de afsluiting van de Zuiderzee of de wet die dit mogelijk maakte, maar wel tegen de wijze waarop deze werd uitgevoerd. Vooral het feit dat de bewijslast volledig bij de gedupeerden lag, leidde tot frustratie: zij moesten aantonen dat zij schade leden, terwijl dit voor hen vanzelfsprekend was. Gedupeerden strandden in de strenge eisen en de vraag naar nauwkeurige, in sommige gevallen zelfs onbeschikbare gegevens.

Een treffend voorbeeld van een situatie waarin het benodigde bewijsmateriaal ontbrak, is te vinden in de brief van Rimmert van Kalsbeek, een aanvrager die bijna dertig jaar heeft gestreden voor zijn gelijk – zonder succes. Van Kalsbeek runde samen met zijn zoon een zeilmakerij en werkte voor vissers uit diverse plaatsen. In zijn brief verklaart hij het volgende:

Zijne Exelentie voor de zooveelste maal ingesloten brief geschreven, en krijg ook telkens antwoord maar altijd [dat] ik met betere gegevens moet komen, heb ook zelf de Direct Houben [de directeur van de Rijksdienst ter Uitvoering van de Zuiderzeesteunwet] gesproken en zei dat ik er geen woord om jokken wilde daar ik het eerlijk moest krijgen, hij zei dat moet je ook niet maar tot nog toe geen resultaat (...) daar de vissers hier altijd direct betalen hield ik daar geen juiste boekhouding van, dat betaald werd kwam niet in 't boek.³⁵

Doordat de bewijslast bij de steunaanvragers lag en de mate van aangeleverde informatie verschilde, nam de Rijksdienst in vergelijkbare gevallen uiteenlopende beslissingen. In kleine gemeenschappen zoals die rond de Broekerhaven leidde dit tot zichtbare spanningen. Uit de bezwaarschriften blijkt dat gedupeerden hun eigen situatie expliciet afzetten tegen die van anderen die wél steun ontvingen.³⁶ Daarnaast klinkt in enkele brieven een breder gevoel door dat niet alleen individuen, maar de gemeenschap rond de Broekerhaven als geheel onrechtvaardig werd behandeld. Meerdere aanvragers meenden structureel te worden benadeeld ten opzichte van andere plaatsen, met name Enkhuizen. In 1932 brachten Pieter Mantel en Willem Deden deze vergelijking via de burgemeester onder de aandacht van de Rijksdienst, maar zonder resultaat: de Rijksdienst bleef vasthouden aan het standpunt dat in de omgeving van de Broekerhaven voldoende transportarbeid beschikbaar was en dat de visserij daar dus geen hoofdmiddel van bestaan vormde.³⁷

Complex procedures en gebrekkige informatieverschaffing

Ook de ingewikkelde aanvraagprocedure, die door gebrekkige en onduidelijke communicatie regelmatig tot misverstanden leidde, was een belangrijke bron van spanningen. Uit de bezwaarschriften blijkt dat formulieren vaak werden teruggestuurd omdat zij onvolledig of onjuist waren ingevuld, of omdat aanvragers het verkeerde formulier hadden gebruikt.³⁸ Veel gedupeerden, die doorgaans toch beperkt geschoold waren, liepen vast op de bureaucratische werkwijze van de Rijksdienst. Deze onduidelijkheid vanuit de overheid kan tevens verklaren waarom zo veel aanvragen gericht waren op geldelijke tegemoetkomingen: mogelijk waren steunaanvragers onvoldoende geïnformeerd over het doel van de Zuiderzeesteunwet en het feit dat scholing en werkverschaffing voor de overheid centraal stonden.

Een brief van Geertje Stienstra, de caféhoudster in de buitenhaven, illustreert het vastlopen in de bureaucratie. Zelfs met behulp van een gemeentesecretaris wil het aanvragen niet lukken:

Met verwondering nam ik kennis van Uw schrijven dato 3 Juni en 20 Aug. Ten eerste: Met behulp van Gem Secretaris te Bovenkarspel zijn bewuste formulieren, steeds zoo volledig mogelijk ingevuld. Ten tweede: Dat ik mijn aanvraag niet als ingetrokken wensch te zien. Mocht u meerdere inlichtingen wenschen (met bijvoeging welke) gaarne ben ik daar toe bereid.³⁹

Op haar verzoek om nadere uitleg volgt geen inhoudelijke reactie vanuit de Rijksdienst; ze ontvangt enkel een nieuwe afwijzingsbrief.⁴⁰

Miskennis en gebrek aan empathie

De laatste, en wellicht meest schrijnende, reden voor onvrede was het gebrek aan erkenning en respectvolle bejegening. Ondanks herhaalde pogingen om Zuiderzeesteun te verkrijgen bleef de uitvoering van de wet voor velen een teleurstelling. Opvallend is dat de bezwaarschriften vaak weinig nieuw bewijsmateriaal bevatten, maar vooral persoonlijke verhalen waarin aanvragers hun vakmanschap, jarenlange ervaring en het generatielange karakter van hun arbeid benadrukten.⁴¹ Daarnaast beschrijven zij de moeite om na de afsluiting nieuw werk te vinden en het hoofd boven water te houden.⁴² De brieven functioneren daarmee minder als formele bezwaren, maar als indringende oproepen om begrip, erkenning en waardigheid.

Als de overheid ergens faalde, dan was het in dit opzicht. De uitvoering van de Zuiderzeesteunwet kreeg vorm binnen een sterk bureaucratisch apparaat, waarin nauwelijks ruimte bestond voor empathie of maatwerk. De procedures waren vergaand gestandaardiseerd en de informatievoorziening bleef beperkt tot het strikt noodzakelijke. Het gevolg was dat veel aanvragers op hun verzoek slechts een korte, afstandelijke reactie ontvingen, meestal met de volgende tekst:

Aangezien door U niet aannemelijk is gemaakt, dat gij op 25 juli 1918 hoofdmiddel van bestaan zoudt hebben gevonden in de uitoefening der visscherij op de Zuiderzee of in een der artikel 1 der Zuiderzeesteunwet genoemde bedrijven, voorzover gegrond op de visscherij, kunt gij niet als belanghebbende in den zin dier wet worden aangemerkt.⁴³

En sterker nog, wanneer er bezwaar werd gemaakt en mensen de moeite nemen om hun situatie nader toe te lichten, volgde vaak een nog korter en zakelijker antwoord:

Uwe aanvraag wordt buiten behandeling gelaten op dezelfde gronden als U medegedeeld in de eerzijdsche beschikking van 13 augustus 1932.⁴⁴

Deze manier van communicatie en het gebrek aan transparantie riepen veel frustratie en emotie op. Het aanvragen van steun was voor velen al een grote stap: men stelde zich kwetsbaar op door persoonlijke omstandigheden en financiële zorgen kenbaar te maken. Gevoelens van teleurstelling en verbittering waren het directe gevolg van de afstandelijke, bureaucratische houding van de overheid.

Afnemend vertrouwen in de overheid

Het samengaan van gevoelens van onrechtvaardigheid, een ingewikkelde procedure en een afstandelijke bureaucratie leidde tot een groeiend wantrouwen in de overheid. Dit blijkt uit de toon van de brieven: deze waren aanvankelijk beleefd en hoopvol, maar werden na verloop van tijd steeds scherper. Een voorbeeld waarin het wantrouwen in de overheid expliciet wordt geuit en er met een directe toon wordt geschreven, zijn de brieven van Jacob Jansen. Zijn correspondentie is illustratief voor de manier waarop veel steunaanvragers over de Rijksdienst en haar uitvoering dachten:

Volgens afspraak van Donderdag 20 April heb ik een formulier en een verklaring van Woestenburg [de havenmeester van de Broekerhaven] U toegestuurd. Wat natuurlijk niet in Uw bedoeling lag. Het was alleen maar om van mij af te komen. Men noemt dat 'om de tuin leiden', op zijn fatsoenlijkst uitgedrukt (...) Ik vraag om mijn recht!⁴⁵

De steundossiers rondom de Zuiderzeesteun vanuit de gemeenschap rond de Broekerhaven maken op indringende wijze zichtbaar hoe de uitvoering van sociaal en welwillend beleid in de praktijk tot spanningen en frustraties kan leiden. De spanningen kwamen daarbij voort uit drie factoren: ervaren onrechtvaardigheid, complexe procedures met gebrekkige informatie en gebrek aan respect en empathie.

Zoals we in eerdere hoofdstukken al tegen zijn gekomen, was het aanvragen van Zuiderzeesteun een kwetsbare en emotionele stap. Voor veel aanvragers betekende dit het definitieve einde van een trots ambacht en het verlies van een inkomen dat vaak al generaties lang binnen de familie was. De manier waarop de Zuiderzeesteunwet werd

uitgevoerd, leidde tot veel kritiek en teleurstelling en zorgde ervoor dat het vertrouwen in de overheid gedurende de jaren afnam. Deze ingrijpende en traumatische verandering achter de rug lijkt tevens een goede verklaring te bieden waarom de afsluiting en drooglegging van de Zuiderzee in de voormalige kustplaatsen tot op de dag van vandaag een gevoelig en beladen onderwerp is gebleven.

Tot slot

De Zuiderzeesteunwet werd in 1925 ingesteld om de mensen die door de afsluiting van de Zuiderzee hun werk en inkomen verloren, zo goed mogelijk te ondersteunen bij het opbouwen van een nieuw bestaan. Hoewel de wet zorgvuldig was opgesteld, bleek zij in de praktijk veel uitdagingen met zich mee te brengen. Tussen overheid en gedupeerden ontstond een grote miscommunicatie over wat de steun precies inhield: de gedupeerden zagen het als een recht, terwijl de overheid het als een gunst beschouwde. In het handelen van de overheid zien we dan ook dat zij niet onwelwillend was, maar vooral steun verleende die aansloot bij haar eigen opvattingen. Dit verschil in verwachtingen leidde tot verwarring en frustratie. Toch lag de grootste oorzaak van de onvrede uiteindelijk in de uitvoering van de wet: die was te bureaucratisch, te ingewikkeld en onduidelijk voor haar doelgroep en bood te weinig empathie richting de gedupeerden. Juist daar waar het individuele verhaal uit beeld verdween, groeide het wantrouwen en de frustratie.

Het onderzoek naar de Zuiderzeesteunwet en de uitvoering ervan is ook vandaag de dag nog bijzonder relevant. De beslissing van de overheid om de Zuiderzee af te sluiten, en de manier waarop duizenden mensen die daarvan afhankelijk waren werden gedwongen een nieuw bestaan op te bouwen, moet niet enkel worden beschouwd als een gebeurtenis uit het verleden. Spanningen tussen individuele en collectieve belangen, gemeenschappen die moeten wijken voor grote maatschappelijke veranderingen: het zijn brede en tijdloze thema's. Vanuit deze invalshoek zijn de parallellen met actuele kwesties, zoals de in de inleiding aangehaalde stikstofproblematiek en de uitkoopregelingen voor boeren, duidelijk zichtbaar. Hoewel de context verschilt, staat ook hier een relatief kleine, trotse groep centraal, met een diepe emotionele verbondenheid met hun leefomgeving en werk. Zij moeten wijken voor besluiten in het maatschappelijk belang en ervaren daarbij een overheid die onvoldoende oog heeft voor hun positie.

De bevindingen uit dit onderzoek, die laten zien dat de Zuiderzeesteunwet hoofdzakelijk onvrede opriep vanwege haar bureaucratische en empathieloze uitvoering, bieden de overheid een nieuw perspectief om lopende en toekomstige beleidsmaatregelen opnieuw te waarderen. Het benadrukt dat niet alleen de inhoud van beleid, maar vooral de manier waarop dit in de praktijk wordt toegepast, bepalend is voor draagvlak en vertrouwen onder de gedupeerden. Ook voor de nog volop in ontwikkeling zijnde uitkoopregelingen is dit inzicht van belang: door óver de beleidstafel te kijken en de dialoog met getroffen burgers levendig te houden, kan worden voorkomen dat de valkuilen uit het verleden zich in een nieuwe context herhalen.

Rik Peters behaalde zijn bachelor Geschiedenis aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. Hij is geïnteresseerd in publieksgeschiedenis en is momenteel actief als educatiemedewerker bij het Regionaal Archief Alkmaar. Zijn bachelorscriptie schreef hij onder begeleiding van dr. Erika Kuijpers.

Eindnoten

- 1 H. Pruntel, “Mensen, zoekt toch elders een goed heenkomen.” De Zuiderzeesteunwet van 1925 en haar uitvoering, 1932-1940, *Sterke verhalen. Cultuur Historisch Jaarboek voor Flevoland* (2011) 46-83, aldaar 48.
- 2 Zie bijvoorbeeld: K.W.J.M. Bossaers, *Zuiderzeevissers: Geschiedenis van de belangenorganisaties van vissers op Zuiderzee en IJsselmeer* (Zutphen 1987) 131; E. Vriend, *Eens ging de zee hier tekeer: Het verhaal van de Zuiderzee en haar kustbewoners* (Amsterdam 2020) 47, 83; E. Hakkenes, *Polderkoorts: Hoe de Zuiderzee verdween* (Amsterdam 2017) 256-266.
- 3 H. van Rijsingen en K. Demoed, ‘De Zuiderzeewet, zowel zegen als vloek’, EenVandaag, <https://eenvandaag.avrotros.nl/artikelen/de-zuiderzeewet-zowel-zegen-als-vloek-112281> (geraadpleegd op 13 februari 2026); F. Veltman en L. Ris, ‘De Afsluitdijk’, *Andere Tijden* <https://anderetijden.nl/aflevering/349/De-Afsluitdijk> (geraadpleegd op 13 februari 2026).
- 4 Bossaers, *Zuiderzeevissers*, 23.
- 5 P. Dorleijn, *Van gaand en staand want. De zeilvisserij voor en na de afsluiting van de Zuiderzee I* (Bussum 1982) 14.
- 6 Hakkenes, *Polderkoorts*, 26-28, 32, 64; Pruntel, ‘De Zuiderzeesteunwet van 1925’, 48.
- 7 Pruntel, ‘De Zuiderzeesteunwet van 1925’, 48.
- 8 ‘Wet van den 14den Juni 1918 tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, artikel 3’, geciteerd in Pruntel, ‘De Zuiderzeesteunwet van 1925’, 48.
- 9 Bossaers, *Zuiderzeevissers*, 132; Pruntel, ‘De Zuiderzeesteunwet van 1925’, 49-51.
- 10 Wettenbank – Zuiderzeesteunwet 1925, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001925/1967-01-01/0> (geraadpleegd op 3 januari 2026).
- 11 Draaisma, ‘Zuiderzeesteun’, 18.
- 12 Vriend, *Eens ging de zee hier tekeer*, 91-92; Pruntel, ‘De Zuiderzeesteunwet van 1925’, 71.
- 13 Draaisma, ‘Zuiderzeesteun’, 18.
- 14 Rijksdienst ter uitvoering van de Zuiderzeesteunwet, *Jaarverslagen 1935-1940* (Amsterdam, 1936-1941).
- 15 Draaisma, ‘Zuiderzeesteun’, 18; Pruntel, ‘De Zuiderzeesteunwet van 1925’, 52.
- 16 Pruntel, ‘De Zuiderzeesteunwet van 1925’, 52-59.
- 17 Ibidem, 61, 64-65.
- 18 Vriend, *Eens ging de zee hier tekeer*, 72-75, 83.
- 19 Bossaers, *Zuiderzeevissers*, 142.
- 20 Vriend, *Eens ging de zee hier tekeer*, 74; Draaisma, ‘Zuiderzeesteun’, 17.
- 21 Pruntel, ‘De Zuiderzeesteunwet van 1925’, 81.
- 22 Ibidem, 57.
- 23 S. Laan, ‘De kaaisjouwens’, *Jaarboek 1993 – Historische Vereniging ‘Oud Stede Broec’* (1993) 5-11, aldaar 5; Rooker, *Broekerhaven toentertijd*, 76-82.
- 24 Rooker, *Broekerhaven toentertijd*, 87-90.
- 25 Laan, ‘De kaaisjouwens’, 5; Rooker, *Broekerhaven toentertijd*, 8.
- 26 Rooker, *Broekerhaven toentertijd*, 87.
- 27 Ibidem 87-89.
- 28 Dit onderzoek beperkt zich tot de dossiers van steunaanvragers afkomstig uit de huidige gemeente Stede Broec, waarin de Broekerhaven is gelegen. Destijds bestond dit gebied uit de zelfstandige gemeenten Bovenkarspel, Grootebroek en Lutjebroek. De gebruikte archivalia zijn: Het Flevolands Archief (verder HFA), Rijksdienst ter Uitvoering van de Zuiderzeesteunwet, uitvoeringsdossiers (verder o8o2), inv. nrs. 2639-2650, 4013, 5235, 5356, 6356, 6505, 6582-6584, 6800, 6803, 7106, 7735, 8865, 9009 en 9276.
- 29 HFA, o8o2, inv. nr. 2642, *brief van de burgemeester van Bovenkarspel aan de Generale Commissie, 19 oktober 1928*.
- 30 HFA, o8o2, inv. nr. 2642, *beschikking van de Rijksdienst ter Uitvoering van de Zuiderzeesteunwet (verder RUZ) op de aanvraag van Geertje Stienstra, 23 september 1932*.
- 31 Zie bijvoorbeeld: HFA, o8o2, inv. nr. 9009, *brief van Abraham Mol aan de RUZ, februari 1936*. ‘Zolang het een én het ander nog opleverde, heeft adressant zich onthouden van het doen van een aanvraag. Nu sedert enige jaren één bron van inkomsten door de afsluiting van de Zuiderzee is opgedroogd, gevoelt hij zich genoopt, een beroep op Uwe Dienst te doen.’
- 32 HFA, o8o2, inv. nr. 2648, *brief van de RUZ aan de Plaatselijke Commissie te Enkhuizen, 27 maart 1933*.
- 33 HFA, o8o2, inv. nr. 4013, *bericht van de controleur naar de RUZ, 20 september 1935*.
- 34 Ibidem, *beschikking van de RUZ op de aanvraag van Gerbrand Jordens, 9 oktober 1935*.
- 35 HFA, o8o2, inv. nr. 2639, *brief van Rimmert van Kalsbeek aan de Minister van Waterstaat, 16 november 1933*.
- 36 Zie bijvoorbeeld: HFA, o8o2, inv. nr. 7735, *brief van Cornelis Snel aan de RUZ, 7 april 1933*. ‘Pieter Snel [zijn neef, nota bene] heeft al een acht a negen jaar niet gevischt en die krijgt die komt het heelemaal niet toe. Dat is een rentenier [...] En nu is een arme vischer man op leeftijd krijgt geen cent.’
- 37 HFA, o8o2, inv. nr. 2645, *brief van de burgemeester van Bovenkarspel aan RUZ, 25 mei 1932 en reactie van RUZ op de brief van de burgemeester, 26 juli 1932*.
- 38 Zie bijvoorbeeld: HFA, o8o2, inv. nr. 2641, *brief van RUZ aan Jacobus van der Zel, 16 mei 1933*.
- 39 HFA, o8o2, inv. nr. 2642, *brief van Geertje Stienstra aan de RUZ, 30 augustus 1932*.
- 40 Ibidem, *beschikking van de RUZ als reactie op de brief van Geertje Stienstra, 23 september 1932*.
- 41 Zie bijvoorbeeld: HFA, o8o2, inv. nr. 8865, *brief van Pieter Deen aan de RUZ, 9 november 1935*. ‘Ik heb in 1918 bij mijne vader J. Deen Pz. gevischt, op de B.C. 18 [...] ik was dertien jaar dat ik al vischte, dus ik heb lang genoeg gevisst op de Zuiderzee.’
- 42 Zie bijvoorbeeld: HFA, o8o2, inv. nr. 6800, *brief van Klaas Kuin aan de RUZ, 16 juli 1932*. ‘Ik verzoek u dan ook beleefd doch dringend u besluit te herzien en mij een tegemoetkoming te verlenen, daar ik nu wegens mijn ouderdom bij overuloed van werkkrachten overal afgewezen word.’
- 43 HFA, o8o2, inv. nr. 2646, *beschikking van de RUZ op de aanvraag van Frans Klinker, 12 oktober 1932*.
- 44 HFA, o8o2, inv. nr. 2644, *beschikking van de RUZ op de aanvraag van Jacob Rooker, 12 februari 1934*.
- 45 HFA, o8o2, inv. nr. 2643, *brief van Jacob Jansen aan de RUZ, 4 april 1933 en brief van Jacob Jansen aan de RUZ, 20 februari 1934*.